

Universiteit Utrecht

Wie weet het beter?

Identiteit onbekend?

Wie je bent, bepaal je niet zelf. Helaas...

3x Movies & Science

Drie documentaires bieden maatschappelijke reflectie.

Short & long reads

Van gewelddadige apen en een hapje kweekvlees tot het voedselsysteem en machtige geheimen.

MAGAZINE #8
VOORJAAR 2016

SG

PODIUM VOOR KENNIS & REFLECTIE VAN DE UNIVERSITEIT UTRECHT

6

Cracking some nuts

SHORT READS

Het voorjaarsprogramma in het kort, met onder andere: Wat bepaalt de waarde van een kunstwerk? En hebben we iets geleerd van eerdere vluchtelingenstromen.

26

Science Café Utrecht

SHORT READS

Van gewelddadige apen en een hapje kweekvlees, tot monogamie en ongezonde hersenen. De Science Cafés bieden luchtig vermaak en harde wetenschap.

Inhoud

4 VOORWOORD

6 CRACKING SOME NUTS

11 INFOGRAPHIC 2016

12 VOEDSEL VOOR MORGEN

16 INTERVIEW: JOSÉ VAN DIJCK

20 FILOSOFEREN IN HET CAFÉ

24 COLUMN: MOEDER ALLER WETENSCHAPPEN

26 4X SCIENCE CAFÉ UTRECHT

28 MACHTIGE GEHEIMEN

32 COLUMN: WENN EIN LÖWE SPRECHEN KÖNNTE

34 WIE JE BENT, BEPAAL JE NIET ZELF

38 COLUMN: KIJK VERDER DAN JE NEUS LANG IS

40 3X MOVIES & SCIENCE: AAN DEN LIJVE

42 SNEAK PREVIEW 2016

12

Voedsel voor morgen

LONGREAD

Een duurzame omslag in ons voedselsysteem is hard nodig. Maar van wie moet die verandering uitgaan? Of zijn we al te laat om het tij nog te keren?

40

Aan den lijve

SHORT READS

Aantrekkelijk toerisme in een afgelegen bergdorp, leven in pure armoede en een witte racist die een eigen natie sticht. Drie documentaires bieden maatschappelijke reflectie.

34

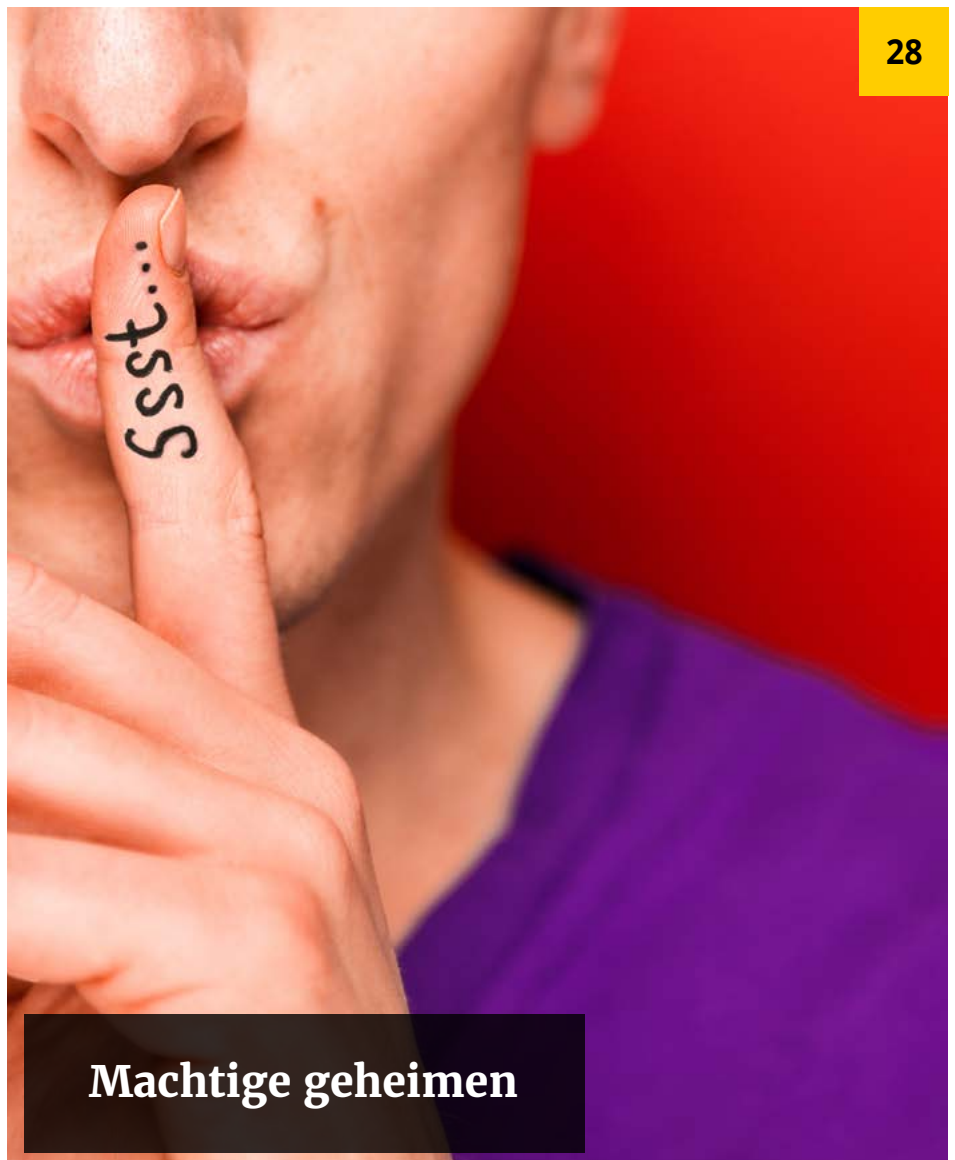

Wie je bent, bepaal je niet zelf

LONG READ

In hoeverre word je identiteit gevormd door je ouders, je vrienden, of andere invloeden van buitenaf?

28

Machtige geheimen

LONG READ

Elk wetenschapsgebied heeft zijn eigen geheimen, hoe ga je daar als onderzoeker mee om?

Verdieping in de breedte

Woensdagochtend. Een treincoupé vol studenten en forenzen. Tegenover me zit een man met goed getrimde baard in net-niet-skinny jeans, ruitjeshemd en onopvallend dure sneakers aan. Hij telefoneert met een collega. Het gaat over ruimtelijke inrichting, geloof ik. Hij spreekt de taal van de montere manager, met veel ‘top’, ‘superfijn’ en ‘gaan we doen’. Ik hoor hem zeggen: “Zo kunnen we realiteit creëren, echt top.” Ik gniffel om zoveel oppervlakkigheid.

Maar is het echt zo oppervlakkig? Terugkijkend op het voorjaarsprogramma van Studium Generale zag ik dat ‘realiteit creëren’ geen loze kreet hoeft te zijn. Het is iets dat wetenschappers en denkers dagelijks doen. Zo liet theatermaker Lucas de Man in Op zoek naar Europa zien hoe jonge visionairs een nieuw Europa maken, en kwam in Voedsel voor morgen een Texelse boer langs die samen met wetenschappers een aardappel ontwikkelde die in zilte grond kan groeien, om zo de wereldvoedselproblematiek te lijf te gaan. In Identiteit Onbekend bleek zelfs identiteit maakbaar, hoe moeilijk dat voor sommige mensen ook kan zijn. Realiteit creëren, dus. Wat in de trein uit de mond van een medepassagier ergerlijk oppervlakkig klonk, werd bij Studium Generale een inzicht om te koesteren.

Het is de context die maakt dat een uitspraak je een bepaald inzicht geeft. Het gevoel dat er meer is dan je wist en dat je daar nog meer van wilt weten. Studium Generale biedt die context, in dit magazine, met ons programma en met ons online aanbod. We gaan de oppervlakkigheid te lijf met een combinatie van diepgang en verbreding. Verdieping wordt namelijk pas waardevol als je een onderwerp kan plaatsen. En te snel de diepte ingaan kan een discussie juist oppervlakkig maken, omdat je niet meer ziet wat er verder nog is. Wie niet aan zijn gesprekspartners duidelijk kan maken wat zijn of haar kennis te bieden heeft, kan wetenschappelijk nog zoveel diepgang hebben, maar draagt aan maatschappelijke discussies niets wezenlijks bij.

Dit magazine is er voor mensen met een brede belangstelling, mensen die graag de diepte ingaan, nieuwsgierige mensen, wereldverbeteraars. Voor jullie een magazine dat er goed uitziet, nieuwsgierig maakt, je horizon verbreedt en je blik verruimt. Geniet ervan, en van de zomer!

Dr. Maud Radstake
Directeur Studium Generale

Comedian Steve Cross tijdens het Science Café Liefde

Cracking some nuts

Lezing gemist? Geen nood! Met deze short reads van het voorjaarsprogramma wordt je wijzer met weinig woorden. Van de vluchtelingenproblematiek en Europa, tot slimme robots en de mooiste kunst.

Europa? Dat ben jij!

De Europese eenheid heeft de laatste jaren een flinke deuk opgelopen. Burgers klagen over een gebrek aan democratie en economisch gaat het Europa nog niet voor de wind. Hoe nu verder? Voor zijn documentaire *In Search of Europe* reisde regisseur Lucas de Man een maand door Europa en ging in gesprek met creatieve denkers en makers van onze generatie. Wat blijkt: overal zijn jonge visionairs bezig met het opzetten van sociale bewegingen met als doel de huidige crises te lijf te gaan. Ze streven naar meer lokale democratie en vinden nieuwe manieren om mensen met elkaar te verbinden. De Man benadrukt de rol van de verbeelding. Die is cruciaal om het heden te begrijpen én om ons een andere toekomst voor te stellen. Dr. Mathieu Segers (Internationale Betrekkingen, UU) erkent die noodzaak. De kunsten kunnen een voortrekkersrol spelen in een Europees zelfonderzoek, een zoektocht naar het gevoel van wat Europa is en kan zijn. Bovendien kan iedereen zijn steentje bijdragen. De Man: “Het is niet zo: je moet lang studeren en dan verander je de wereld. Je denkt gewoon na en dan kom je in actie.” Een positieve boodschap die het waard is om te verspreiden.

De natuur begrijpen via kunst & wetenschap

Twaalf kamers, sommige pikdonker, andere gemaakt van materiaal dat je onmogelijk thuis kan brengen. Met zijn kunstproject ‘*Relativity of Matter*’ schiep Levi van Veluw een wereld met andere logica en andere natuurwetten. Volgens prof. dr. Sven Dupré (Kunstgeschiedenis, UU), die tijdens de K&W-lezing met Van Veluw in gesprek ging, is dat typisch voor de kunst. Die probeert de natuur na te maken, en zelfs te overtroeven. Dupré laat zien hoe kunstenaars vroeger wetenschappelijke ontdekkingen mogelijk maakten. Zo kon Galileo Galilei bewijzen dat de maan niet zo glad was als gedacht doordat artistieke ambachtslieden hem leerden glas te slijpen. Hierdoor kon hij de lens van zijn telescoop verbeteren. “Dat mag vroeger zo geweest zijn”, zegt Levi van Veluw, “maar tegenwoordig ligt het anders.” Het is eerder zo dat kunstenaars een rol spelen bij hoe mensen wetenschap kunnen ervaren, dan dat wetenschappers leren van kunstenaars. Er zijn wel overeenkomsten tussen het maakproces van kunstenaars en wetenschappers. Dupré: “Er is onwetendheid over de uitkomst en er is geen rechte lijn naar het eindresultaat.” Omdat kunst en wetenschap met elkaar verweven zijn, maar ook van elkaar verschillen, kunnen ze van elkaar leren. We hebben ze allebei nodig om de wereld te kunnen begrijpen.

Op de vlucht...

Jaarlijks moeten miljoenen vluchtelingen noodgedwongen hun thuisland verlaten. In het land van aankomst krijgen ze vaak alles behalve een warm welkom. Daarover zingt en vertelt de Joodse harpiste Ekaterina Levental, die in 1993, twee jaar na het uiteenvallen van de Sovjet Unie, naar Nederland vluchtte. Vernederingen, armoede en de bijbehorende schaamte waren voor haar aan de orde van de dag. Volgens migratiedeskundige dr. Karin Geuijen (Bestuurs- & Organisationswetenschap, UU) hebben we weinig geleerd van toen. De reacties op vluchtelingen zijn tegenwoordig even vijandig en gemeentes weten vaak slecht om te gaan met de grote toestroom vluchtelingen. Bovendien is het binnen het huidige beleid moeilijk voor ze om te werken of naar school te gaan, terwijl het juist zo belangrijk is voor hun eigenwaarde om iets te kunnen doen. “Laat vluchtelingen snel bouwen aan een nieuwe toekomst,” stelt Geuijen. Dan kunnen ze, net als Ekaterina, hun plek vinden in Nederland.

Kies je eigen kunst

Smaken verschillen, zeggen we altijd. Zo ook in de kunst. De waarde van een kunstwerk staat dus niet vast. Dr. Patrick van Rossem (Kunstgeschiedenis, UU) legt uit: “Wat de waarde is, bepaal je zelf. Je kunt houden van een kunstwerk om vele redenen; omdat het oeuvre van een kunstenaar je aanstaat, de betekenis van het werk, of wellicht zie je parallellen met je eigen creativiteit.” Toch lijken er in onze cultuur onbetwiste meesterwerken te bestaan, stukken die meer gewaardeerd worden dan anderen. Dat heeft volgens Van Rossem te maken met een samenspel van o.a. curatoren, musea en de markt, die overeenstemming bereiken over de waarde van bepaalde werken. Sommige werken blijven zo onderwerp van gesprek en fascineren generatie op generatie. Benieuwd naar de favoriete werken van Patrick van Rossem? Luister dan de podcast.

Emotionele kijk op het **verleden**

Op 4 mei is men 2 minuten stil om eer te bewijzen aan de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Een mooi en belangrijk gebaar. Maar willen we echt leren van het verleden, dan is er volgens filosoof dr. Tinneke Beeckman meer nodig. Tijdens de 4-mei lezing signaleert ze drie manieren waarop we de geschiedenis verkeerd inkleuren en zo niet de juiste lessen uit de oorlog trekken. Ten eerste denken we over de geschiedenis na met een emotionele beladen nadruk op leed, dat vaak gepaard gaat met slachtofferschap. Daarin is men zelfs competitief: wie benadeelde wie, wie is het diepst gekwetst, wie heeft het meest geleden? Dit leidt er ook toe dat we bij actuele kwesties te snel parallellen met de Tweede Wereldoorlog trekken. Daarnaast moeten we afstappen van de zelfcensuur die voortkomt uit collectieve schuld. Omdat we bang zijn mensen te kwetsen én willen laten zien dat we bij de 'goede' groep horen, durven we ideeën waarvan we weten dat ze gevoelig maar waar zijn, niet meer te uit te spreken, of zelfs niet meer te denken. Ten derde zorgt de technologie en globalisering voor een snelle samenleving. Er is amper gelegenheid om even uit de race te stappen en achterom te kijken. Gebeurtenissen uit het verleden lijken dan minder relevant. Maar ze zijn het wel, en vragen om nauwkeurige analyse.

Vorbij de waan van *alledag*

In SG Actueel zocht Studium Generale naar de wetenschap achter het nieuws. Zo was er het besluit van de Nederlandse regering om met drones en ‘slimme’ F16 bombardementen bij te dragen aan de strijd tegen IS in Syrië. Hoe intelligent zijn die nieuwe technieken, zoals robots? Volgens prof. dr. John-Jules Meyer (Informatica, UU) gaat het hard: “Onze technologieën worden niet alleen steeds slimmer, ze worden ook steeds autonomer.” Dit maakt de vraag naar wie verantwoordelijkheid draagt voor oorlogshandelingen complex. Want wat als robots zelfstandig hun doelwit kiezen en uitschakelen, zoals volledig geautomatiseerde wapens? Dr. Merel Noorman (Techniekfilosofie, UM) wijst op een responsibility gap: “Bekende manieren waarop verantwoordelijkheid wordt toebedeeld moeten worden heroverwogen.” Meyer en Noorman zijn het erover eens dat bij het vaststellen van de verantwoordelijkheid voor oorlogsdaden de nadruk altijd op de mens moet liggen. Dat is al complex genoeg.

In de tweede lezing kwam de integratieproblematiek aan bod. In mei besloot de gemeente Utrecht nieuw aangekomen vluchtelingen vanaf dag één aan de stad te verbinden met onderwijs en andere activiteiten. Een goed begin, vindt dr. Fenella Fleischmann (Sociale Wetenschappen, UU): “Interetnische contacten, taal en werk, bevorderen integratie en het nieuwe beleid stimuleert alle drie.” Toch is er meer nodig. Je zou integratie kunnen zien als het overbruggen van een afstand tussen twee groepen. Dat betekent dat voor een succesvolle integratie óók ‘autochtone’ Nederlanders een steentje moeten bijdragen. Want hoe goed een migrant ook de waarden en normen van een land beheerst, als hij geen gelijke kansen krijgt op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt, kan van echte integratie geen sprake zijn. Die moet van twee kanten komen.

Infographic 2016

1 januari - 21 juni

BEZOEKERS IN DE ZAAL

8.409
ZAALBEZOEKERS

56%
VAN DE BEZOEKERS WAS
STUDENT

72
SPREKERS OP HET PODIUM, WAARVAN

BEZOEKERS OP WEBSITE

83.697
BEZOEKERS

50.131
UNIEKE BEZOEKERS

VRIENDEN
4340

VOLGERS
3289

LEZING GEMIST?

38.984
ON DEMAND
LEZINGEN

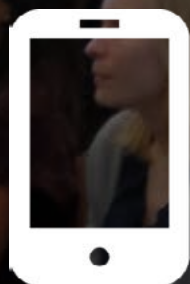

54.417
LEZINGEN
VIA
YOUTUBE

93.401
TOTAAL
BEKEKEN
LEZINGEN

EN VERDER

31.568 (36%)
BEZOCHTEN DE WEB-
SITE VIA EEN MOBIEL
APPARAAT

1016
LEZINGEN IN
HET ARCHIEF

MEEST BEKEKEN VANUIT

1. NEDERLAND
2. BELGIË
3. VERENIGDE STATEN
4. DUITSLAND
5. VERENIGD KONINKRIJK

Voedsel voor morgen

In 2050 zal er twee keer zoveel voedsel nodig zijn om iedereen te voeden. In de serie Voedsel voor morgen spraken we in 7 lezingen en een lagerhuisdebat over ons voedselsysteem. Duurzaamheid is noodzaak, maar over de manier waarop we de omslag maken, is discussie. Zowel de politiek, het bedrijfsleven en de consument moeten hierin een rol spelen. Of zijn we al te laat?

Voedsel is onderdeel van een complex systeem, waarin energie, CO₂, klimaat, menselijk gedrag en identiteit verbonden zijn. Volgens prof. dr. Marten Scheffer (Ecologie, WUR) bestaan er voor zulke systemen kritieke kantelpunten die tot fundamentele verandering leiden. Pas als je uitzoomt kun je zien waar een klein duwtje leidt tot grote verandering. Eva Gladek, industrieel ecooloog, onderzoekt waar die punten zich bevinden, die met zo min mogelijk energie de grootste positieve impact hebben. Minder vlees eten is er zo een.

Ondertussen zijn de gevolgen van een onhoudbaar voedselsysteem al zichtbaar. De hongersnood die momenteel Ethiopië teistert, is er een voorbeeld van. De landbouwgrond die er is, wordt niet gebruikt voor het verbouwen van voedsel, maar voor bloemen of oliepalmen, legt ontwikkelingsdeskundige prof. dr. Annelies Zoomers (International Development Studies, UU) uit. En als er grond gebruikt wordt voor het verbouwen van voedsel, dan is dit voor de export. Barbara van Paassen, hoofd van Beleid en Campagne bij ActionAid, beaamt hoe destructief deze ontwikkelingen zijn. “Land is leven. Als dat wegvalt is de impact daarvan enorm.” De lokale gemeenschappen moeten meer betrokken worden bij beleid, adviseert ze, naar het principe “Nothing about us, without us.”

VERANDERING NODIG VANUIT DE POLITIEK?

Ook top-down is er verandering nodig. De Verenigde Naties formuleerden 17 Sustainable Development Goals. In 2030 moeten onder meer honger en armoede tot het verleden behoren. Een ambitieus doel dat niet in concrete acties wordt vertaald. Politicoloog prof. dr. Frank Biermann (Global Sustainability Governance, UU) legt uit hoe dat komt. Alle lidstaten moeten het eens zijn en in de zoektocht naar consensus ontstaan er vage doelen, zonder duidelijke prioriteiten, en waar geen harde juridische consequenties tegenover

staan. Een ander beslismodel zou effectiever kunnen zijn, maar dat vraagt om herziening van vertegenwoordiging en het mandaat van de VN.

Ook dicht bij huis is de consensus soms ver te zoeken. Zo stelt Tweede Kamerlid van de VVD Helma Lodders dat we de landbouw moeten intensiveren. Het is “intensiveren of verhongeren.” We moeten meer produceren met minder middelen om alle monden van de toekomst te kunnen voeden. Tweede Kamerlid van de Partij voor de Dieren Frank Wassenberg is juist fel tegen intensivering van de landbouw: “Ons landbouw- en veeteeltsysteem is totaal vastgelopen en schadelijk voor de natuur.”

Dick Veerman, oprichter en hoofdredacteur van het weblog Foodlog.nl, denkt net als Lodders dat intensieve landbouw

noodzakelijk is, maar is cynisch: “We leven in een knotsgek geworden wereld. We zijn met te veel en we willen te veel. Daarbij hoeven we van de politiek niets te verwachten. De mensen moeten het zelf doen.”

DE TECHFIX?

Welke rol is er weggelegd voor de wetenschap? Bioloog prof. dr. ir. Corné Pieterse (Plant-Microbe Interacties en Future Food, UU) onderzoekt micro-organismen rond de wortels die planten beter bestand maken tegen ziektes en plagen. Nu gaat daar wereldwijd nog 25% van de oogsten aan verloren. Ondernemer Marc van Rijsselberghe kwam erachter dat sommige planten, waaronder bepaalde soorten aardappelen, het goed doen op zilte grond. Er is 1,5 miljard hectare aan verzilte grond op de wereld, dus deze soorten zijn een enorm potentieel voor de voedselvoorziening.

Volgens voedseldeskundige ir. Toine Timmermans (Duurzame voedselketens, WUR) liggen de oplossingen dus voor het oprapen. Hij ziet

“We zijn met te veel en we willen te veel”

menselijk gedrag als grootste obstakel. “Je kunt bijvoorbeeld met verpakking de houdbaarheid van een komkommer verlengen om verspilling tegen te gaan. Toch is de perceptie bij de gemiddelde consument dat die verpakking slecht is.” Nu gooien we zo’n 47 kilo per persoon per jaar aan eten weg. Volgens gedragswetenschapper dr. Reint Jan Renes (Crossmediale communicatie in het publieke domein, HU) overschatten we onze wilskracht en is het dus zaak om het moment voor te zijn dat we met rommelende maag in de supermarkt teveel kopen. Maak het jezelf daarbij gemakkelijk. Bewaar je boodschappentas in je voorraadkast bijvoorbeeld. Zo zie je automatisch wat je nog aan eten hebt staan.

WIE BETAALT, BEPAALT

Er is nog een belangrijke partij. Zolang de financiële sector investeert in onduurzame voedselproductie is de kans op verandering nihil. Volgens econoom dr. Karen Maas (Impact Centre Erasmus) is het voor bedrijven wel degelijk lonend om voor duurzaamheid te gaan. Gemiddeld komen duurzame investeerders uit op een 4,8% hogere aandelenprijs, een stabielere ratio en een betere ‘return on assets’. “Maar,” merkt Maas daarbij op, “het kost tijd, het duurt vijf tot zeven jaar voor je dat hogere rendement gaat terugzien.”

Bedrijven zijn niet altijd enkel boosdoeners. Hugo Byrnes, vice-president productintegriteit van Ahold, geeft aan dat duurzaamheid en sociale impact hoog in het vaandel staan. Zo zijn de legbatterij- en kooieieren uit de schappen verdwenen. Maar het bedrijf moet ook winst maken. Byrnes: “Als we plots alleen nog drie sterrenvlees zouden aanbieden, overleven we het als bedrijf niet.” Uiteindelijk ligt de bal dan toch weer bij de consument, want die betaalt.

BEWUST KIEZEN

Hoe breng je de consument dan in beweging? Volgens filosoof dr. Luca Consoli (Wetenschap en Samenleving, RUN) niet door te wijzen naar gezondheid en duurzaamheid. ‘Smaak’ is de

“Als we plots
drie-sterren
aanbieden, o
het als beo

s alleen nog
vlees zouden
overleven we
drijf niet.”

sleutel tot verandering van spijs en de ingang naar een beter voedselsysteem, stelt hij. “Aandacht voor smaak betekent aandacht voor kwaliteit, afkomst, bereidingen. Dat gaat linea recta in tegen makkelijk en ondoordacht bunkeren, verspillen en weggooien.”

Maar zelfs met de beste intenties is het niet makkelijk kiezen voor het juiste product, met ruim 150 keurmerken. Directeur van Milieu Centraal Vera Dalm geeft aan dat een keurmerk vaak meer in dienst staat van het winstmakende bedrijf dan van de consument of de bron van het product. Milieuwetenschapper dr. Walter Vermeulen (UU) maakt nog een kanttekening. Keurmerken zoeken vaak de ‘makkelijkste weg’ en eindigen op producten waaraan toch al hoge eisen werden gesteld. Tot verbetering van de productieketen leiden ze vaak niet. Door de grote hoeveelheid logo’s is het onderscheid tussen de goede en slechte bijna niet meer te zien. Als consument rest je weinig anders dan zelf orde in de chaos te scheppen, bijvoorbeeld aan de hand van de KeurmerkenWijzer.

De duurzame omslag in ons voedselsysteem is dus niet eenvoudig. Maar dat maakt het niet minder urgent. Bij jezelf beginnen is het minste wat je kan doen. Door minder vlees te eten en meer aandacht te geven aan de producten die je koopt, is er al veel winst te halen. En dan maar hopen dat politiek en economie ook langzaam het kritieke kantelpunt bereiken naar een duurzaam voedselsysteem.

Dit artikel is gebaseerd op de achtdelige lezingenserie ‘Voedsel voor morgen’.

Wetenschap is voor iedereen

Wetenschap is steeds meer een publieke aangelegenheid geworden. De media-aandacht is enorm en burgers krijgen een stem in het wetenschapsbeleid. Een goede zaak, aldus mediawetenschapper prof. dr. José van Dijck, president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en UU-alumna. We spreken haar over de rol van Studium Generale, haar werk bij de KNAW en het belang van dialoog tussen wetenschap en maatschappij.

WAT IS JOUW PERSOONLIJKE ERVARING MET STUDIUM GENERALE?

“Tijdens mijn studententijd in Utrecht (Van Dijk studeerde Nederlands en Literatuurwetenschap aan de UU, red.) ging ik vaak naar programma’s van Studium Generale. Ik wist precies welke series er waren en volgde dan meestal een hele reeks. Liefst onderwerpen buiten m’n eigen vakgebied. Ik had een brede interesse in wetenschap, wilde alles absorberen. Die nieuwsgierigheid neem ik natuurlijk ook mee naar m’n huidige positie als president van de KNAW. Dat is het leukste van deze baan. Ik kom in aanraking met alle vakgebieden.”

WELKE DOELEN HEB JE JEZELF GESTELD ALS PRESIDENT VAN DE KNAW?

“Eén van mijn belangrijkste speerpunten is om jonge wetenschappers een podium geven. We hebben natuurlijk al de Jonge Akademie, een genootschap van jonge gevestigde wetenschappers, maar we willen graag ook PhD’s en postdocs een forum bieden. Verder zijn we bezig om een landelijk netwerk te creëren voor Digital Humanities, waarin we onderzoekers van verschillende universiteiten samenbrengen. We zijn dus eigenlijk een soort makelaar op het gebied van kennis.”

DE KNAW IS ER, NET ZOALS STUDIUM GENERALE, NIET ALLEEN VOOR DE WETENSCHAPPERS ZELF, MAAR OOK VOOR DE SAMENLEVING. HOE VERSTERK JE DAT CONTACT?

“Ik ben een enorme pleitbezorger van de verbinding tussen wetenschap en maatschappij. Een goed voorbeeld daarvan is de Nationale Wetenschapsagenda, waar burgers de kans kregen om vragen aan de wetenschap te stellen. Wetenschappers en groepen in de samenleving hebben elkaar daar echt gevonden. Die dialoog is belangrijk, want burgers hebben belang bij de

thema’s die de wetenschap richting geven. Met de Nationale Wetenschapsagenda krijgen ze meer kijk op het onderzoek dat in Nederland wordt gedaan en daar is niets mis mee. Als onderzoek niet breed wordt gedragen door de samenleving, waar doen we het dan voor?”

MAAR WETENSCHAPPERS ZEGGEN OOK: HET MOET NIET TE VER GAAN. DE BURGER KAN ONDERZOEK NIET STUREN.

“Daar ben ik het helemaal mee eens. Burgers moeten niet bepalen wat er in de wetenschap gebeurt. De professionele sfeer en de nieuwsgierigheid van de wetenschapper moeten voorop staan. Maar ik denk dat het een het ander niet hoeft uit te sluiten. Je kunt je als wetenschapper namelijk laten inspireren door wat er in de samenleving speelt. En dat is iets anders dan door de maatschappij gedicteerd worden. Interactie is cruciaal voor goede wetenschap. Wie niet luistert kan toch ook niet geïnspireerd raken?”

IS DIE INTERACTIE TUSSEN WETENSCHAP EN SAMENLEVING DE LAATSTE JAREN TOEGENOMEN?

“Absoluut. Vroeger was Studium Generale de enige plek waar je als buitenstaander in contact kon komen met wetenschap. Wetenschappers kwamen verder maar weinig uit hun ivoren torens. Dat is tegenwoordig wel anders. Wetenschapscommunicatie is veel belangrijker geworden. De leden van de Jonge Akademie gaan bijvoorbeeld regelmatig langs op scholen, er zijn prijsvragen en talloze musea, waar kinderen al op jonge leeftijd kennismaken met wetenschap.”

NATUURLIJK IS DE ROL VAN DE MEDIA OOK STEEDS GROTER GEWORDEN. BIJ DWDD KRIJGEN WETENSCHAPPERS 2 MINUTEN OM HUN VERHAAL TE VERTELLEN. DENK JE NIET DAT ZO DE WETENSCHAPPELIJKE NUANCE VERLOREN

“Als onderzoek niet breed wordt gedragen door de samenleving, waar doen we het dan voor?”

GAAT? DAT WETENSCHAP VOORAL LEUK EN BEHAPBAAR MOET ZIJN.

“Daar ben ik ook weleens bang voor. Ik wil niet dat mensen het idee krijgen dat wetenschap alleen maar spannend is. Wetenschappelijk werk vergt ongelooflijk veel concentratie en inspanning. Dat moet ook worden overgebracht. Maar we weten allemaal hoe de media werken. Freek Vonk met een grote slang doet het nu eenmaal goed op tv. En die spannende dingen moet je ook laten zien. Ik ben niet tegen leuk, maar ik ben wel tegen ‘verleuking’. Ik denk dat we er baat bij hebben als we meer het proces van de wetenschap laten zien in plaats van alleen de uitkomst. Dan krijgen mensen namelijk een realistischer beeld van wat wetenschap is. Geen magic box waar ineens resultaten uit komen, maar een proces dat bovendien regelmatig mislukt.”

TOCH GAAT HET VAAK ALLEEN MAAR OVER TOPWETENSCHAPPERS EN TOPONDERZOEK.

“Die taal hoort bij de media. Ze behandelen wetenschap als sport en laten liefst alleen de topscorers zien. Mijn nadruk ligt niet alleen op de succesverhalen, maar juist ook op de brede basis die nodig is om wetenschap te kunnen beoefenen. Achter iedere topwetenschapper zit een enorm team met spelers die ieder hun eigen rol hebben. Volgens mij is Studium Generale de plek bij uitstek om dat genuanceerde verhaal te vertellen.”

“Ik ben niet tegen leuk, maar ik ben wel tegen ‘verleuking’”

BETWETER

FESTIVAL

Zet 30 september alvast in je agenda want dan organiseert Studium Generale het **BETWETER FESTIVAL** in TivoliVredenburg: bomvol science, experimenten en optredens. Tot dan!

5 x Filosoferen in het café

Kijk verder ... en verleg de grenzen van het denken in het Filosofisch Café Utrecht. Over genen, duurzaamheid, filosofie als wetenschap, opvoeden en tolerantie.

Zelfzuchtige genen

Veertig jaar geleden bereikte de fascinatie van biologen met DNA en genen een breder publiek. Richard Dawkins publiceerde zijn bestseller *The Selfish Gene*, waarin hij schreef dat mensen en hun omgeving geen enkele invloed hebben op wie ze zijn, omdat hun genetische basis dat bepaalt. Het lichaam als slaaf van de genen. Ondanks talloze onderzoeken van systeembiologen die het tegendeel bewijzen, is het nog steeds een dominant idee. Dawkins' metafoor is een eigen leven gaan leiden. Volgens prof. dr. Jos de Mul (Filosofische Antropologie, EUR) is dat gevaarlijk. Hoe je iets verwoordt, kan namelijk invloed hebben op de manier waarop je je omgeving, je identiteit en je leven ziet. Het schept een kader waarbinnen je de wereld begrijpt. De nadruk op de bepalende rol van genen, kan zo leiden tot een wereldbeeld waarin alles vastligt en we niet vrij zijn. En dat heeft mogelijke gevolgen voor ons handelen.

Filosofie als keiharde wetenschap

Hoewel filosofie aan vrijwel iedere universiteit wordt gedoceerd, is er soms twijfel over haar wetenschappelijke waarde. Zo noemde de beroemde astrofysicus Neil deGrasse Tyson de filosofie 'useless'. Hoe moet ze verder, nu zelfs háár studieobject – de geest – door neurowetenschappers wordt overgenomen? Volgens filosoof dr. Carlo Ierna (Wijsbegeerte, UU) is er geen man overboord. Net als de 19e-eeuwse Duitse filosoof Franz Brentano vindt hij dat er wel degelijk een wetenschappelijke rol is weggelegd voor het bestuderen van de 'geest'. In tegenstelling tot wat neurowetenschappers beweren, kan onze mentale wereld namelijk niet worden gereduceerd tot natuurlijke processen. Om die te kennen hebben we een sterke, empirische filosofie nodig. Toch zijn tegenwoordig niet alle filosofen blij met de wetenschappelijke route die de discipline heeft genomen. Waar filosofen zich eerst overal in de samenleving bevonden, opereren ze nu vooral binnen de grenzen van de universiteit, met eigen taal en methodes. Wil de filosofie weer een rol van betekenis spelen in de samenleving, dan moet ze de straat op.

Langetermijndenken

In de politiek is weinig plaats voor de lange termijn. Terwijl de aarde in rap tempo opwarmt, ontbreekt het aan debatten over toekomstbeelden die verder dan vier jaar reiken. Volgens prof. Marcus Düwell (Ethiek Instituut, UU) is het juist nu tijd voor meer langetermijnvisie. Sterker nog: als we de heersende publieke moraal volgen, zijn we het onszelf verplicht. In die moraal staat vrijheid namelijk centraal. Je mag doen en laten wat je wilt, zolang je respect hebt voor de rechten en waardigheid van de ander. Bovendien moet je mensen de kans geven om zich te ontplooien. Juist die gedachte pleit volgens Düwell voor duurzaam gedrag. Want door niet duurzaam te leven, beperk je de vrijheid en mogelijkheid van toekomstige generaties om zich te ontplooien. Hoe meer CO₂ we uitstoten, hoe meer opwarming van de aarde. De gevolgen daarvan maken het leven van ons nageslacht moeilijker: meer droogtes en overstromingen, meer honger, oorlog en klimaatvluchtelingen.

Opvoeden doe je zo

Van Supernanny Jo Frost tot tijgermoeder Amy Chua: opvoedgoeroes en trends volgen elkaar in razendsnel tempo op. Ze spelen in op de grote onzekerheid die er onder ouders over opvoeden bestaat. Je moet als ouder flink je best doen om het onder de knie te krijgen, anders zou het wel eens slecht kunnen aflopen met je kind. Onzin, vindt prof. dr. Jan Bransen (Wijsbegeerte, RU). Zo'n opvatting legt alleen maar een enorme druk op de schouders van ouders en kinderen. Volgens Bransen is opvoeden als het maken van een wandeling. Het gaat vanzelf, er is geen vooropgezet doel en het kind heeft zelf een stem in de route die hij of zij aflegt. Dat we kinderen serieus moeten nemen, stelt ook filosoof dr. Thecla Rondhuis. Ze leerde uit haar filosofische gesprekken met kinderen dat ze de grote vragen des levens niet schuwen. Bovendien ontwikkelen ze soms op jonge leeftijd al filosofische kwaliteiten, zoals een open houding tegenover het onbekende. En daar kunnen we allemaal wat van leren.

Hoe tolerant ben jij?

Als je Nederlanders vraagt waar ze trots op zijn zullen ze vaak zeggen: onze tolerantie. Het is iets typisch Nederlands, zo lijkt het. Toch is volgens prof. dr. James Kennedy (Nederlandse Geschiedenis, UU) de betekenis van het begrip de afgelopen jaren sterk veranderd. De moord op Pim Fortuyn en Theo van Gogh spelen daarin een belangrijke rol. Culturele verschillen bleken ineens wel degelijk belangrijk en in sommige gevallen onoverbrugbaar. Het alles-kan-alles-mag relativisme van de jaren '90 maakte zo plaats voor een hernieuwde noodzaak van gedeelde normen en waarden. Ook verdraagzaamheid werd een norm: je móet verdraagzaam zijn, anders hoef je ook niet op verdraagzaamheid rekenen. De vraag is of zo de kracht van tolerantie niet wordt ondermijnd. Ware tolerantie, zou je kunnen zeggen, gaat over dulden, ook als de ander er totaal andere denkbeelden op nahoudt dan jij. Oók als de ander onverdraagzaam is. De meningen zijn verdeeld, aldus Kennedy. Moeten we tolerantie aan iedereen opleggen, of eisen we het vooral van onszelf?

Studium Generale

LEZING
GEMIST

—
NU OOK VOOR ANDROID

DOWNLOAD DE LEZING-GEMIST APP

Honderden verdiepende en verrassende video's vind je in de Studium Generale Lezing Gemist-app. Bekijk ze direct op je tablet of smartphone. Je kunt op elk gewenst moment een lezing bekijken, in zijn geheel of alleen een stukje. Je kan zoeken op lengte, spreker, thema of populariteit. En deel je favoriete lezingen met vrienden via Facebook, Twitter en email.

Verkrijgbaar in de [AppStore](#) of de [Google Play Store](#).

Moeder aller wetenschappen

De filosofie lijkt haar positie als belangrijkste wetenschap te zijn kwijt geraakt. Schijn bedriegt, stelt filosoof dr. Niels van Miltenburg. Op de achtergrond heeft ze de touwtjes nog stevig in handen.

Filosofie is de moeder aller wetenschappen. Oude Griekse filosofen zoals Aristoteles waren tegelijkertijd, natuurkundige, bioloog en historicus. Al deze disciplines zijn in de loop van de geschiedenis op eigen benen komen te staan. En zo komen alle wetenschapsvelden uit de schoot van de filosofie: eind 19e eeuw bijvoorbeeld werd psychologie nog dikwijls experimentele filosofie genoemd.

Maar hoe staat het tegenwoordig met deze moeder en haar kroost? Het eerste wat we moeten opmerken is dat Sofie (laten we haar zo maar even noemen) inmiddels een alleenstaande moeder is. Een eeuw of wat geleden is ze gescheiden van Theo de Theologie die, zoals dat gaat, steeds meer naar de achtergrond is verdwenen. En zoals zo vaak heeft een alleenstaande moeder het niet breed. Sofie moet rondkomen van de bijstand (wat schamele NWO-subsidies) aangevuld met de alimentatie van Theo (geld beschikbaar gesteld door semi-religieuze organisaties zoals de Templeton Foundation) en wat kinderbijslag (onderzoeksgelden uit interdisciplinaire aanvragen met haar kinderen: de wetenschappen).

Over deze kinderen gesproken: Natuurkunde is misschien de oudste en zit volgens mij in de pubertijd. En zoals elke puber zegt hij af en toe nare dingen over zijn moeder. Zo vertelt Stephen Hawking dat de Filosofie dood is omdat ze niks van recente natuurkunde begrijpt. En wie heeft zich in de pubertijd niet onbegrepen gevoeld.

Geesteswetenschap verwerkt de pubertijd op een ander manier. Hij is vooral onzeker over wat zijn identiteit nu is en kan niet op tegen het gepoeh van zijn arrogante broertje. Hij heeft het idee dat wat hij onderzoekt relevant is maar komt 's avonds bij het eten wat weinig aan het woord.

De laatste puber van het gezin is Biologie, hij is net naar de middelbare school gegaan en waar hij op de basisschool vooral bezig was om de zaken in overzichtelijke hokjes te plaatsen is hij in de brugklas erg onder de indruk van de veelheid aan dingen die er nog meer te ontdekken is.

Wie ook erg onder de indruk zijn, maar dan vooral van hun oudste broer, zijn de jonge tweeling Economie en Sociologie. Zij proberen om erbij te horen en willen methodes gebruiken die net zo

formeel en exact zijn als die van Natuurkunde, terwijl ze ergens diep van binnen wel weten dat ze anders zijn dan hij.

Ten slotte is daar nog het kleine peutertje Neurowetenschap. Hij heeft net een speelgoedhamer (de fMRI scanner) gevonden en met een hamer in de hand wordt alles een spijker. Wanneer hij genoeg getimmerd heeft probeert hij enthousiast een vierkant blokje in een rond gaatje te proppen door te zeggen dat wij niets anders zijn dan ons brein.

En wat is de rol van de wijze moeder Sofie tussen dit geweld? Zij is de sterke vrouw die probeert de boel bij elkaar te houden. Dus als sterrenkundige Neil Degrasse Tyson zegt dat de filosofie zinloos is omdat echte wetenschap resultaten oplevert die in tegenspraak zijn met ons gezond verstand heeft hij er maar weinig van begrepen. Volgens Tyson moeten alle wetenschappen radicale dingen roepen zoals: "Je denkt wel dat hier een tafel staat maar het enige wat er eigenlijk is een hoopje moleculen". Dat vertikt Sofie, zij probeert juist de wetenschap met common sense samen te brengen en het antwoord te vinden op vragen als: hoe kan het dat we uit moleculen bestaan, maar tegelijkertijd kunnen denken en uit vrije wil kunnen handelen? En daarom hebben haar kinderen Sofie nog altijd nodig.

Zoals filosoof Wilfrid Sellars ooit schreef: "Filosofie houdt zich bezig met hoe de dingen (in de breedst mogelijke zin van die term) samenhangen (in de breedst mogelijke zin van die term)." De wetenschappen bestuderen allen maar delen van de werkelijk: Natuurkunde begrijpt de kleinste deeltjes en Geesteswetenschap de grootste culturen. Sofie leert veel van haar kinderen maar probeert het grote plaatje in beeld te houden en te zorgen voor de eenheid van haar gezin. Ze wil al haar kinderen de ruimte geven. Soms laat Sofie ze lekker uitrazen. Soms stimuleert ze hen om hun eigen identiteit te ontwikkelen. En heel af en toe, als Natuurkunde weer eens te laat thuis komt omdat "tijd maar relatief is" of als Neurowetenschap brabbelt dat bewustzijn niet bestaat, moet ze corrigerend optreden.

Science Café Utrecht

Harde wetenschap en luchtig vermaak. Dát krijg je tijdens het Science Café Utrecht in TivoliVredenburg op een dienblad aangeleverd. Van gewelddadige apen en een hapje kweekvlees, tot monogamie en ongezonde hersenen. Hier lees je de hoogtepunten in no-time na.

LIEFDE

Vlinders in je buik, geen hap door je keel en slapeloze nachten? Volgens psycholoog dr. Peter Bos (UU) zijn het typische reacties die bij verliefdheid horen. De stresshormonen gieren namelijk door je aderen. En omdat je lichaam dat niet lang volhoudt, duurt echte verliefdheid gemiddeld maar 3 maanden. Liefdesrelaties houden doorgaans langer stand. Stabiele, monogame relaties zijn het ideaal. “De liefde is exclusief in onze cultuur, terwijl we wel prima drie of vier goede vrienden tegelijk kunnen hebben,” aldus sociaal wetenschapper prof. dr. Beate Volker (UU). Wie dacht dat dat bij de huidige generatie jongeren anders is, heeft het volgens mediawetenschapper dr. Linda Duits (UU) helemaal mis. Ook voor hen is de ideale relatie monogaam. En dat strookt met het beeld wat de televisie, maar ook de roman ons voorschotelt. Neerlandica dr. Saskia Pieters (UU) turfde de relaties in 170 Nederlandse romans (uit 2013) en ontdekte dat slechts 15 % procent van de personages exen zijn. Is de liefde dan toch alleen maar rozengeur en maneschijn? Meer weten? Bekijk het Science Café terug.

BREIN

De neurowetenschap floreert: het brein is booming. Hoe bepalend zijn onze hersenen voor ons gedrag? Psycholoog dr. Anouk Keizer (UU) doet onderzoek naar het brein en lichaamsbeleving. Onze hersenen weten precies hoe breed en lang we zijn, waardoor ze in een split-second kunnen berekenen of we naar links of rechts moeten om een paaltje te ontwijken. Dat anticiperend vermogen is volgens neurolinguïst dr. Suzanne Dikker (UU) ook tijdens communicatie actief. Aan de hand van de woorden die iemand gebruikt, kunnen we ongeveer inschatten wat de ander gaat zeggen. Helaas gaat er ook wel eens wat mis in de hersenen. Om dat te voorkomen moeten we volgens psychiater prof. dr. Iris Sommer (UMC Utrecht) proberen onze hersenen gezond te houden. Dat kan bijvoorbeeld door het innemen van visolie, dat de aanmaak van hersencellen stimuleert. Filosoof dr. Niels van Miltenburg (UU) plaatst kanttekeningen bij de soms sterke conclusies (‘Wij zijn ons brein’) van hersenwetenschappers. Niet al ons gedrag is te herleiden naar onbewuste neurologische processen. Meer weten? Luister het Science Café hier terug.

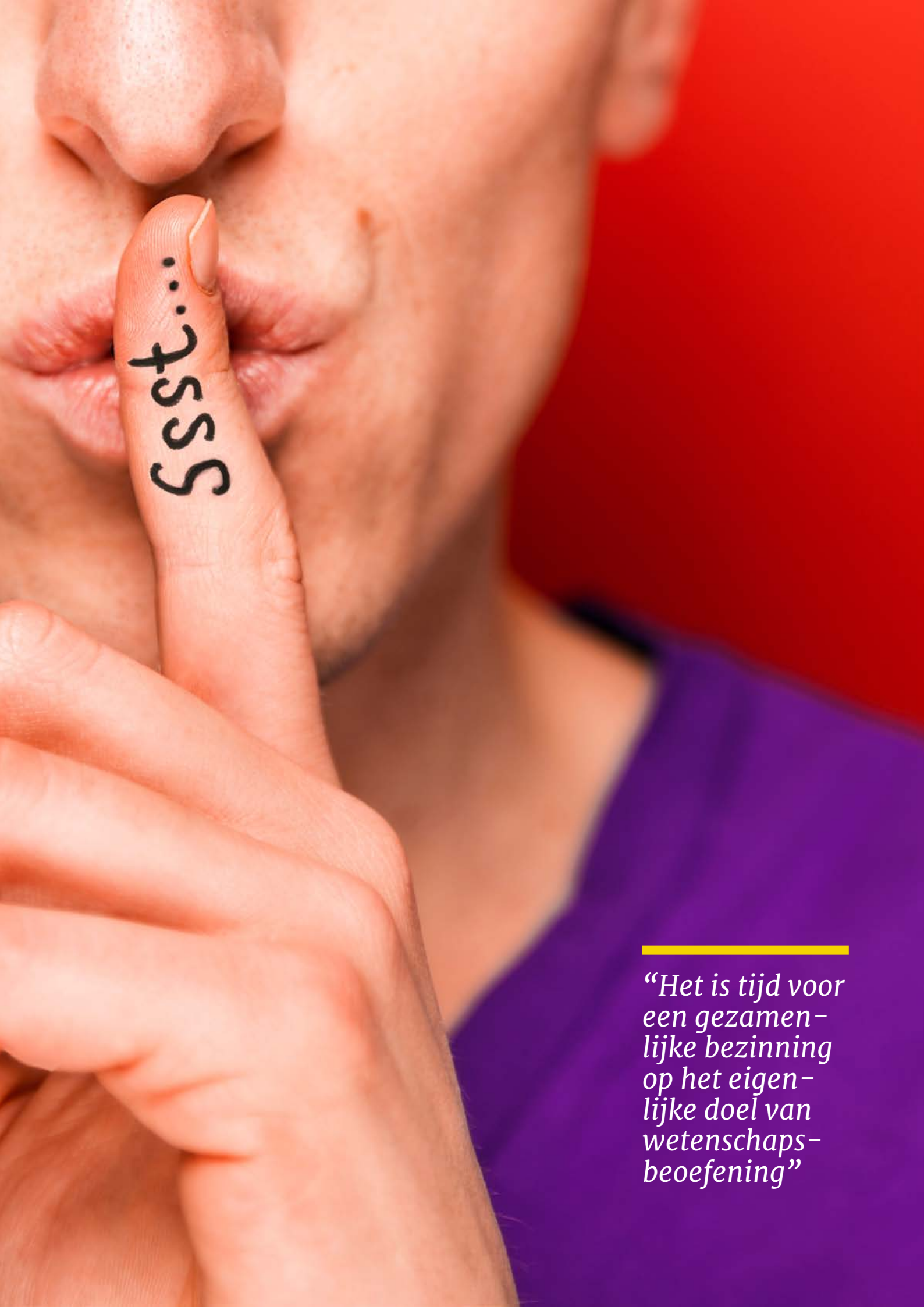

GEWELD

Geweld: we ervaren het, plegen het of zoeken het op in boeken en films. Hoe valt die intrinsieke neiging te verklaren? Prof. dr. Liesbeth Sterck (Dierenecologie, UU) legt uit dat agressief gedrag bij apen begint als twee individuen hetzelfde willen. Als de belangen groot genoeg zijn, leidt het tot een gewelddadig conflict. Het ontwikkelde communicatievermogen van de mens zorgt er niet altijd voor dat we geweld uit de weg gaan. In plaats van het gesprek aan te gaan, gebruiken we taal en beeld om de vijand zo te framen dat meer geweld gerechtvaardigd is, stelt religiewetenschapper dr. Lucien van Liere (UU). Volgens filosoof dr. Rob van Gerwen (UU) kan goede kunst ons helpen om over geweld na te denken en het bespreekbaar te maken. Dat laatste is bij seksueel geweld hard nodig, aldus psycholoog dr. Iva Bicanic (Centrum Seksueel Geweld, UMCU). Slachtoffers van verkrachting spreken vaak niet openlijk over hun ervaringen. Dat is problematisch, want een vroegtijdige behandeling kan hun een hoop fysiek en psychologisch ongemak besparen. Praten blijft dus ons belangrijkste wapen in de strijd tegen geweld. Meer weten? Bekijk het Science Café terug.

STAMCELLEN

Van het genezen van kanker tot het oplossen van de wereldvoedselproblematiek. Het zou zomaar eens kunnen dat de stamcel daar een sleutelrol in zal spelen. Zo gebruikte bioloog dr. Bernard Roelen (Diergeneeskunde, UU) spierstamcellen om een stukje vlees te creëren in het lab. Als we dat straks op grote schaal kunnen doen, hoeven we geen dieren meer te doden voor een lekkere steak op ons bord. Stamcelbioloog prof. dr. Hans Clevers (Moleculaire genetica, UMC Utrecht) ontdekte dat darmkanker ontstaat door een fout in de darmstamcellen. In zijn lab kweekte hij uit zieke darmstamcellen minidarmpjes om daar vervolgens medicijnen op te kunnen testen. “Doktoren hoeven patiënten zo geen medicijnen meer te geven waarvan men niet precies weet of ze werken,” aldus Clevers. Toch roepen de ontwikkelingen in het stamcelonderzoek ook vragen op. Mogen we wel op zo’n fundamentele manier spelen met de bouwstenen van het leven? Om te zorgen dat wetenschappers niet uit de bocht vliegen is het volgens medisch ethicus dr. Annelien Bredenoord (UMC Utrecht) essentieel om in ieder stadium van het onderzoek de juiste vragen te stellen. Zo kunnen we met een gerust hart de toekomst tegemoet. Meer weten? Luister het Science Café terug.

Ssst...

*“Het is tijd voor
een gezamen-
lijke bezinning
op het eigen-
lijke doel van
wetenschaps-
beoefening”*

Machtige geheimen

De wetenschap heeft van oudsher het doel om antwoorden te vinden, of met andere woorden: geheimen te onthullen.

Geheimen zijn niet onschuldig: iets verborgen houden is een vorm van machtsuitoefening. Iets onthullen, zoals de wetenschap nastreeft, knaagt dus aan de wortels van de macht. Hoe gaan de verschillende wetenschappen om met machtige geheimen, met de spanning tussen ontdekken en verhullen? Dat was dit jaar het thema van de reeks wetenschapsfilosofie.

LUIS IN DE PELS

Wetenschapsfilosoof dr. Gustaaf Cornelis (Vrije Universiteit Brussel, Universiteit van Antwerpen) hield in zijn openingslezing het wetenschapsbedrijf zelf tegen het licht. In zijn ogen is dat ver verwijderd geraakt van het ideaal dat Francis Bacon (1561-1626) formuleerde: je bedrijft wetenschap niet om geld, competitie of roem, maar ter wille van de vergroting van de welvaart en het welbevinden van de mensheid. De hedendaagse universiteiten zijn echter in de greep geraakt van het bedrijfsmatige denken: universiteiten en hun stafleden worden afgerekend op 'productie', op aantallen publicaties en afgestudeerden. Dat heeft onvermijdelijk gevolgen voor de kwaliteit. Er komt meer 'slodderwetenschap', bijvoorbeeld door het wegmoffelen of wegpoetsen van data die niet passen, om maar zo snel mogelijk een publicatie te kunnen genereren. Het is tijd voor een gezamenlijke bezinning op het eigenlijke doel van wetenschapsbeoefening, aldus Cornelis.

COMPLOTTEN EN STAATSGEHEIMEN

Die afnemende kwaliteit komt het vertrouwen in de wetenschap niet ten goede. Ze wordt meer en meer met argwaan bekeken, iets wat volgens cultuursocioloog prof. dr. Stef Aupers (KU Leuven) ook voor het bedrijfsleven en de politiek opgaat. Sommige mensen besluiten daarom hun eigen wetenschap te gaan bedrijven om 'achter de waarheid te komen' en komen met de wildste complottheorieën. Volgens Aupers is dat een vorm van zingeving in een steeds complexer wordende wereld. Deze theorieën laten patronen zien in gebeurtenissen die eerst chaotisch en onbegrijpelijk leken. Het verschil met wetenschappelijk onderzoek is dat complottheoretici hardnekkig vasthouden aan het idee dat er aan de patronen verborgen bedoelingen van een machtige groep ten grondslag liggen.

Als je echt onderzoek wil doen naar verborgen informatie, zoals staatsgeheimen, is dat geen gemakkelijke klus. Dr. Eleni Braat (Geschiedenis, UU) was als onderzoeker verbonden aan de AIVD. Daar kreeg ze jarenlang toegang tot archieven vol staatsgeheimen die voor de gewone burger gesloten blijven. Daarvoor moest zij zich wel aan allerlei geheimhoudingsregels houden. Braat was daardoor beperkt in haar werk als wetenschapper, moest geduld hebben en sluiptwegen bewandelen. En haar bevindingen waren niet, of slechts op de langere termijn, controleerbaar.

Maar hoe bewaak je zo de wetenschappelijke integriteit? Moet onderzoek niet altijd herleidbaar zijn tot ruwe gegevens? Cultureel antropologe dr. Tessa Diphooorn (UU) begaf zich in de wereld van de particuliere veiligheidsdiensten en kon daar alleen het vertrouwen van haar gesprekspartners winnen door te beloven hun uitlatingen en gedragingen geheim te houden. "Het is voor een onderzoeker verdedigbaar om dingen geheim te

“Het is niet de bedoeling dat wetenschappers hun werk voortaan in het geheim moeten doen”

houden,” aldus Diphooorn. Alleen dankzij het vertrouwen dat je zo wint kun je bij de benodigde informatie komen. Moeten we de antropoloog dus, net zoals de medicus, een beroepsgeheim bieden en de betrouwbaarheid langs een andere weg garanderen?

ANGST VOOR MISBRUIK

Het komt ook voor dat niet de geheimen van anderen, maar de bevindingen uit eigen werk tot problemen leiden. Viroloog dr. Ron Fouchier (Erasmus MC) haalde de media toen de Nederlandse overheid hem verbood zijn bevindingen over het zelf maken van het H5N1-vogelgriepvirus te publiceren. Men was namelijk bang dat terroristen er mee aan de haal zouden gaan. Fouchier en zijn collega's werden dus beknot in hun publicatievrijheid, terwijl de opgedane kennis een belangrijke bijdrage zou kunnen leveren aan het bestrijden en voorkomen van massale infectieziekten. Het roept de vraag op of politici en juristen wel voldoende in staat zijn de zegeningen en gevaren van dit soort specialistisch onderzoek af te wegen. En juist die afwegingen zijn cruciaal bij het maken van degelijk beleid.

De techniek schrijdt voort en dat dwingt ons om stelling te nemen. Volgens dr. Annelien Bredenoord (Medische Ethiek, UU) moeten we dat op een genuanceerde en vooral niet overhaaste manier doen. Ze noemt bijvoorbeeld de CRISPR/Cas9-techniek, waarmee het mogelijk is om stukjes DNA te knippen en plakken. In beginsel kun je je nageslacht daarmee van gewenste eigenschappen voorzien en ongewenste vermijden. Dat levert nieuwe morele dilemma's op, zoals

de vraag wat gewenst en ongewenst is. En hoe rechtvaardig je dat? Hoewel bepaald onderzoek bij voorbaat weerstand oproept in de maatschappij, is het niet de bedoeling dat wetenschappers hun werk voortaan in het geheim moeten doen. Een open publieke discussie bevordert juist dat we als samenleving een weloverwogen positie kunnen innemen.

HET PERSOONLIJKE GEHEIM

Als het gaat om het bewaren van onze persoonlijke geheimen, is er sinds de komst van het internet veel veranderd. Want online dingen geheim houden, kan dat eigenlijk wel? Volgens onderzoeksjournalist Dimitri Tokmetzis (De Correspondent) niet: zelfs wie Facebook mijdt en e-mails versleuteld verstuurt, produceert metadata, die voor hackers en digitale fraudeurs te ontcijferen zijn. Het combineren van die gegevens schept onvoorstelbare mogelijkheden voor beïnvloeding en surveillance van individuen. Wat valt daar tegen te doen? Tokmetzis adviseert ‘digitaal stangen’: veel ruis creëren in je online-activiteiten zodat het voor derden moeilijker wordt om belangrijke informatie van onzin te onderscheiden.

Waarom houden we eigenlijk dingen geheim? Omdat we controle willen houden, zegt psycholoog dr. Andreas Wismeijer (Universiteit van Tilburg). Toch voelen mensen vaak een behoefte om hun geheimen met anderen te delen, het is een manier om onderscheid te maken tussen de mensen om ons heen. Aan wie vertel ik mijn geheim wel en aan wie niet? Wanneer mensen een geheim delen voelen ze zich meer met elkaar

verbonden. En soms, als een geheim je hele leven gaat beheersen, moet je er wel mee voor de dag komen, om psychische schade te voorkomen. Advies van de psycholoog: weeg bewust af waarom je iets geheimhoudt en of het de last waard is.

Wat deze serie ons leerde is dat geheimen dus niet altijd slecht en soms onvermijdelijk zijn, óók in de wetenschap. Wel moet je altijd de vraag stellen: wie heeft er belang bij iets geheim te houden? En ook: deugt de rechtvaardiging ervan? Voor het beantwoorden van die vragen is zowel feitenkennis nodig als getrainde denkkraft.

Dit artikel is gebaseerd op de lezingen uit de serie 'Machtige Geheimen'.

Wenn ein Löwe sprechen könnte

Wiskundestudent Roelof ten Napel won de columnprijs van de cursus 'Machtige Geheimen'. Het verschil tussen onze eigen belevingswereld en die van een ander lijkt onoverbrugbaar. En toch blijven we het proberen.

Het lijkt of we niet voorbij sommige grenzen kunnen denken. Bijvoorbeeld de grens met een vreemde cultuur, het bewustzijn van een dier, of met het gegeven van de dood. Het kost moeite daarover te denken vanuit het oogpunt van de ander – in de eerste twee gevallen omdat die ander veel van ons verschilt, in het laatste omdat de ander plots ontbreekt.

Midden in een gedeelte over inlevingsvermogen, in zijn *Filosofische onderzoekingen*, schrijft Ludwig Wittgenstein de losse zin: *Als een leeuw praten kon, zouden we hem niet begrijpen*. Waarom niet? Veel lezers hebben zich afgevraagd waar Wittgenstein op doelde, sommige zijn tegen hem ingegaan, maar het obstakel waar de vraag mee worstelt, blijft: zelfs als een leeuw *onze* woorden had, zouden die voor hem voortkomen uit een heel andere ervaring en leefomgeving. Je kunt iemand wel verstaan, maar dat is niet hetzelfde als een gedeelde belevenis. Of het gebrek van die beleving een onoplosbaar probleem vormt – dat is dan een andere vraag.

En hoe zit het bij het gebrek aan beleving überhaupt? De dag na het overlijden van zijn moeder begint Roland Barthes te doen wat hij altijd doet: noteren wat er in hem omgaat. Hij merkt op dat zijn rouw chaotisch is, niet eerst veel en steeds minder, maar afwisselend intens en verdoofd – dat hij daarin haast twee personen lijkt. En vier dagen na haar dood schrijft hij: *Waarnaar, of naar wie, verwijst 'zij' in de zin, 'Ze is niet meer aan het lijden'? Wat betekent die tegenwoordige tijd?*

Ik weet nog het moment – en soms vraag ik me af of het mijn vroegste herinnering is – dat ik besepte dat andere mensen ook een hele belevingswereld hebben. Het was in de auto en we kwamen ergens van terug, mijn broer, mijn vader en ik.

Mijn vader sloeg de straat in waar we woonden. Mijn broer zat schuin voor me, op de rijdersstoel. Ik dacht ineens: hij denkt en ziet van alles. En sterker: hij ziet dingen die ik niet zie, is op plaatsen waar ik niet ben en denkt dan gedachten die ik niet denk. Hij heeft ervaringen waar ik niet zomaar bij kan.

Dat verschil lijkt onoverbrugbaar, soms, en toch is het een van onze eerste impulsen. Het zit verweven in onze hele houding: het proberen *mee* te leven, *in* te leven. Loskomen van jezelf – zoals ontroerd raken door wat niet ons, maar een ander is overkomen. Zulke bruggen *schrijven* we dus ook, en onderzoeken we, in veldwerk of dagboeken.

En hoe complex de muren die we daarin tegenkomen ook worden, ze lijken toch ook de oorsprong voor een ander besef – het besef van wie we *zelf* zijn. Als ik mijn broer niet zie als iemand anders, heb ik ook geen idee van mezelf, en oog-in-oog staan met de dood zegt ook iets over wat leven betekent. Zo wordt ons ervaren een aftasten, van hoever we zelf reiken tot waar een ander begint. Het gaat door tot straks iemand zich ook van ons af zou kunnen vragen, *wat betekent die tegenwoordige tijd?*

“Ineens besepte ik dat andere mensen ook een hele belevingswereld hebben.”

Wie je bent, bepaal je niet zelf

Volgens de Van Dale betekent identiteit 'eigen karakter'. Daaruit zou je kunnen opmaken dat het iets vaststaand en aangeboren is. In de reeks Identiteit Onbekend gingen zes sprekers uit verschillende invalshoeken in op identiteitsvorming. Daaruit blijkt dat identiteit voor een groot gedeelte bepaald wordt door invloeden van buitenaf.

Wie ben ik? Het is een vraag die bij jong en oud leeft. Van de tienerburn-out tot de quarterlife crisis en de midlife crisis: het zijn allemaal identiteitsproblemen. Men zoekt naar een helpende hand. Bij de psycholoog of rolmodellen in de media, via een filosofisch zelfhulpboek of mindfulness. Die roep om hulp is een vrij recent fenomeen. In de jaren '50, toen de groepsidentiteit nog bepalend was, was er veel minder behoefte aan. Onder invloed van de ontzuiling, toegenomen welvaart en opmars van het internet zijn we individualistischer geworden. Onze persoonlijke identiteit staat nu voorop. Wat maakt ons tot wie we zijn?

SOCIALE EN CULTURELE NORMEN

Sociale en culturele normen

Wetenschapsjournalist Asha ten Broeke legt uit dat ons lichaam onlosmakelijk verbonden is met onze identiteit: "Puur op basis van de aanwezigheid van een piemel of vagina trekken we een heel vat open aan cultureel gekleurde verwachtingen en aannames."

Op allerlei subtiele en minder subtiele manieren beïnvloedt geslacht hoe we over onszelf en elkaar denken. Psychologisch onderzoek toont aan dat we allemaal een mozaïek zijn van mannelijke en vrouwelijke eigenschappen. Maar in onze cultuur lijkt er slechts ruimte te zijn voor twee hokjes: je bent 'man' of 'vrouw'. Dat is beperkend en vooral lastig voor mensen die 'genderqueer' zijn (iedereen die buiten de mannelijk-vrouwelijk verdeling valt), 'intersex' (mensen met zowel mannelijke en vrouwelijke geslachtskenmerken) of transseksueel (mensen die zich vrouw voelen terwijl ze het mannelijke geslacht hebben of andersom).

Die hokjescultuur laat zien hoe leidend sociale en culturele normen zijn voor onze identiteitsvorming. Volgens prof. dr. Ingrid Robeyns (Ethiek Instituut, UU) vormen die

normen het weefsel van de samenleving. Ze scheppen verwachtingen over hoe we met elkaar omgaan en hoe we ons moeten gedragen: ze bepalen wat 'normaal' is, en daarbij dus ook wat 'abnormaal' is. Toch betekent dit niet dat we ons allemaal naar die normen schikken. Robeyns ziet een paradox. Enerzijds willen we deel uit maken van een groep, en anderzijds willen we zelfstandig en uniek zijn.

OPVOEDING EN ZELFBEELD

Ouders hebben in de opvoeding logischerwijs invloed op verschillende aspecten van de identiteit

van hun kind. Bijvoorbeeld op hun zelfbeeld. Dr. Sander Thomaes (Ontwikkelingspsychologie, UU) legt uit: "We leven in een zelfwaarderingscultuur waarin kinderen niet alleen de vrijheid hebben om zich te ontplooiën, maar waarin ook een zekere vorm van druk bestaat om positief over zichzelf te denken." Mensen met een positief zelfbeeld zijn namelijk over het algemeen gelukkiger. Alle reden dus voor opvoeders om hun

kinderen te vertellen hoe bijzonder ze zijn. Maar daarin schuilt het gevaar van overwaardering. Door in de opvoeding de nadruk te leggen op hoe bijzonder een kind is, stimuleer je de ontwikkeling van een narcistisch zelfbeeld. Complimenten mogen, maar met mate.

JE WARE IK

Uiteindelijk willen veel mensen kunnen zeggen: 'ik ben mezelf'. Maar wat zeg je dan eigenlijk? Betekent dit dat je één ware identiteit hebt? Dr. Dan Hassler-Forest (Media- en Cultuurwetenschappen, UU) legt uit dat we meerdere persona's of rollen hebben. Wie je speelt hangt af van de context waarin je je bevindt. Dat zie je ook bij beroemdheden. Soms zijn ze heel gewoon – op hun sociale mediakanalen bijvoorbeeld – maar tijdens optredens en gala's

“Door nadruk te leggen op hoe bijzonder een kind is, stimuleer je de ontwikkeling van een narcistisch zelfbeeld”

juist opgedoft. Hassler-Forest bestudeert hoe wij popcultuuruitingen gebruiken bij het construeren en presenteren van onze identiteit. Zo was muzikant David Bowie, met zijn flamboyante en androgynse uiterlijk, voor sommige mensen belangrijk in hun zoektocht op het gebied van gender en seksualiteit. Bovendien lieten zijn constante transformaties niet alleen zien dat identiteit veranderlijk is, maar ook dat het iets is dat je doet. Om te zijn wie je wilt zijn moet je aan de slag.

Filosoof en schrijver dr. Stine Jensen legt uit dat identiteit maakbaar is geworden. “Dat geeft veel vrijheid, maar maakt ook gestrest en moe. Jezelf worden en zijn is moeilijker dan je zou vermoeden. Voor mensen die goed weten wat ze willen is het een feest. Maar voor diegenen die twifelen en onzeker zijn, kan het een zware last betekenen. Daarom wordt er hulp ingeroepen van coaches en psychologen.” Alle hulplijnen daargelaten, zijn er beperkingen aan het worden van jezelf. Stel je voelt je kunstenaar, maar door slechte economische omstandigheden lukt het je niet om daar je brood mee te verdienen. De maakbaarheid van identiteit heeft dus grenzen.

NATIONALE IDENTITEIT

Een andere sturende factor in identiteit is het land waarin je woont. Toen koningin Máxima in 2007 zei “De Nederlandse identiteit heb ik niet kunnen vinden,” kreeg ze heel het land over zich heen. Men liet voor het gemak buiten beschouwing dat ze eraan toevoegde dat dit ook gold voor de Argentijnse identiteit. Dé Nederlander bestaat ook niet, aldus letterkundige prof. dr. Herman Pleij (UvA). Wat wel bestaat is een ‘collectieve mentaliteit’. Dat zijn van die typische dingen die horen bij de inwoners van een bepaald land. Iets wat jou opvalt als je op vakantie gaat naar Spanje (‘wat praten ze geanimeerd’) en wat buitenlanders opmerkelijk vinden als ze hier komen (‘wat zijn ze direct’). Ja, veel mensen in Nederland zijn zuinig en tegen hiërarchie, dat is een collectieve mentaliteit. Maar niet allemaal. Je hoeft daar ook

“Jezelf worden
dan je zou v

n is moeilijker ermoeden.”

niet aan te voldoen om een ‘echte’ Nederlander te zijn. De zucht naar een nationale identiteit zal blijven bestaan, mensen zijn immers kuddedieren. Het zorgt ervoor dat je een groep vormt. Maar het is ook een manier om anderen buiten te sluiten.

Uit deze serie blijkt dat onze identiteit niet vastligt in onszelf, maar zich ontwikkelt in samenspel met de omgeving waarin we ons begeven. Er is wel zoets als een kleine ‘kern’ die je eigen is. Een introvert wordt bijvoorbeeld nooit een extravert. Maar sociale, nationale en culturele invloeden sturen voor een groot deel hoe jij jezelf én hoe anderen jou zien.

Dit artikel op is gebaseerd op de zesdelige lezingenserie ‘Identiteit onbekend’.

Kijk verder dan je neus lang is

Hoogopgeleiden moeten vaker uit hun universitaire bubbel stappen, vindt filosofiestudent Rens van Hoogdalem. Alleen dan kan er sprake zijn van echte tolerantie.

“Tolerantie is hard werken om verschillen te begrijpen en afstanden te verkleinen tussen wij en zij”

Ik werk in Rotterdam-Zuid als busbegeleider. Dat komt neer op 10 uur lang veel niets doen en verhalen aanhoren van iedereen die tegen me begint te praten. Waarom dit werk voor mij de beste bijbaan is, die ik me kan wensen, kom ik later.

Naast de eervolle taak als busbegeleider ben ik ook gewoon student. Student Nederlands en Filosofie op de prachtige Universiteit Utrecht met haar bibliotheek van koninklijke allure, haar rijkversierde houten trappen en natuurlijk haar monumentale boom op de Drift 25. Wanneer ik daar de trap oploop naar de bruine, eikenhouten kamer met de wenteltrap, of de Harry Potter-kamer zoals ik hem noem, dan knijpen mijn vuisten zich fijn van pure blijdschap. Op die mooie universiteit worden wij klaargestoomd om later van belang te zijn in de samenleving. Ik maak straks deel uit van de kleine 15% van de Nederlandse bevolking die universitair opgeleid is. En deze 15% bekleedt de meest invloedrijke posities binnen de samenleving. Zo ook in de politiek. De politiek is bij uitstek de plaats waar de gehele Nederlandse samenleving vertegenwoordigd moet zijn. De politieke arena is een plek waar politici uiterst simpele problemen proberen op te lossen op een uiterst intellectuele manier. Prijzenswaardig.

Ik betrap mezelf, mijn medestudenten en docenten er vaak op dat we de universiteit en haar studenten zien als maatstaf voor de samenleving. De universiteit waarin ik vaak vergeet om mij te verbazen over het elitarisme wat uit sommige teksten van Kant of Mill spreekt. We discussiëren met onszelf, 'ons' de studenten, 'ons' de mensen die teksten van Kant, Dennet en Habermas lezen en daaraan belang hechten. 'Ons' de personen die zichzelf stiekem of openlijk als een intellectueel zien. We discussiëren met onszelf en nemen we onszelf als norm. Hier kan tegen in worden gebracht dat het heel normaal is, en misschien wel onvermijdelijk, dat we onszelf als referentiekader of beginpunt nemen. Maar dat betekent niet dat dit ook wenselijk is. Vaak heb ik het gevoel dat wij in een bubbel leven. Een bubbel van blanke, universitair opgeleide mensen. Een bubbel waarin slap gelul alsnog slap intellectueel gelul

is. Een bubbel waarin thuis bestaat uit eveneens hoogopgeleide ouders en broers en zussen. Een bubbel waarin links te verkiezen is boven rechts. Een bubbel die zo aangenaam is dat het kan pretenderen de wereld te zijn.

En juist die bubbel staat tolerantie in de weg. Het woord tolerantie komt van het Latijnse 'tolerare', wat vertaald wordt met 'een last dragen'. Een last dragen van een ander. Maar hoe kan de 15% procent van de Nederlandse samenleving de lasten dragen van 85% van de Nederlandse samenleving, wanneer we die 85% en haar wereld niet kennen? Hoe kan er werkelijke tolerantie zijn voor die andere 85% als wij ons bewegen binnen onze eigen bubbel, met als enige uitstapje een arthousefilm over criminaliteit in Rotterdamse buitenwijken? Is tolerantie gebaseerd op onwetendheid wel echte tolerantie? Verdraagt men elkaars lasten wanneer men langs elkaar heen leeft?

Zo kom ik terug op mijn genoegen met mijn baan als busbegeleider. Die baan geeft mij de mogelijkheid om tegen een wereld aan te schuren die radicaal anders is dan de mijne. Die baan geeft me de mogelijkheid om enigszins bekend te raken met een wereld die draait om compleet andere dingen dan studeren of intellectuele rijkdom.

Ik wil deze column eindigen met de aansporing om uit je eigen wereld naar de wereld van de ander te stappen. Ga naar de Bijlmer, naar Rotterdam-Zuid, de Schilderswijk of doe mee met activiteiten in Overvecht. Praat met de beveiligers en schoonmakers van de Universiteitsbib. Koop de Telegraaf of ga een keer naar een fucking anti-zwartepieten demonstratie.

Tolerantie is namelijk niet slechts accepteren dat er een verschil is tussen wij en zij. Nee, tolerantie is hard werken om verschillen te begrijpen en afstanden te verkleinen en zo, heel misschien, elkaars last te kunnen dragen.

Wanneer u dit allemaal al doet: bravo. Vergeet wat ik gezegd heb en ga alsjeblieft de politiek in.

Aan den lijve

Durf jij te kijken naar maatschappelijke problemen vanuit de ogen van een ander? Drie documentaires in de serie Movies & Science: Aan den lijve lieten persoonlijke verhalen zien over armoede, neonazisme en de opkomst van toerisme in een geïsoleerd dorp.

MET JE BACKPACK NAAR EEN ONGEREPT PLEK

In de documentaire *Banana Pancakes and the Children of Sticky Rice* (2015) staan de bewoners van het afgelegen bergdorp Muang Ngoi in Laos centraal. Het toerisme trekt aan en dat brengt veel teweeg: opeens is er een verharde weg, toegang tot elektriciteit en er wordt bovendien veel geld verdiend. Maar er is ook een keerzijde. De economische ontwikkeling zorgt voor onderlinge competitie. De natuur en traditionele waarden raken in gevaar. Dr. Rutger Claassen (Ethiek Instituut, UU) en regisseur Daan Veldhuizen maken zich zorgen over de ongekende snelheid van de economische ontwikkelingen in dit soort onontdekte plekjes. Het zou paternalistisch zijn om de ontwikkelingen als slecht te bestempelen, maar we moeten de ontwrichting van natuur en cultuur wel serieus nemen. Zodat we over tien jaar nog steeds met onze backpack naar een ongerepte plek kunnen reizen.

GEDACHTENPOLITIE TER BESCHERMING VAN DE DEMOCRATIE?

Vrijheid van meningsuiting is een kernonderdeel van de democratie. Maar wat als mensen met extreme ideeën proberen de samenleving over te nemen? Het overkwam de 24 inwoners van het dorp Leith in de Amerikaanse staat North Dakota. De documentaire *Welcome to Leith* (2015) laat zien hoe de witte racist Craig Cobb er een stuk grond koopt voor hemzelf en zijn vrienden om een Arische natie op te richten. De vraag is hoeveel ruimte een democratie moet bieden aan radicale ideeën. Mr. drs. Paulien de Morree (Rechtsgeleerdheid, UU) legt uit dat er twee visies zijn. In de procedurele visie heeft iedereen de mogelijkheid om ideeën te verspreiden en in de inhoudelijke visie wordt er gekeken naar de inhoud van die ideeën en of ze al dan niet in strijd zijn met democratische waarden. Nederland hanteert de laatste visie. Dat neemt niet weg dat het lastig is om mensen te controleren op het hebben van radicale ideeën. De gedachtenpolitie bestaat niet, en dat is maar goed ook, in een democratie.

DE HOGE PRIJS VAN ARMOEDE

Wereldwijd moeten zo'n 1.1 miljard mensen rondkomen van een dollar of minder per dag. Schoon water, genoeg eten, hygiëne en onderdak zijn dan allesbehalve vanzelfsprekend. Voor westerlingen is dit onvoorstelbaar, maar de documentaire *Living on One Dollar* (2013) geeft een beetje een idee. Vier jonge studenten wonen 56 dagen in Peña Blanca op het platteland van Guatemala om te onderzoeken wat extreme armoede is en wat het met je doet. Prof. dr. Erwin Bulte (Instituten en Ontwikkeling, UU) vindt dat de docu een te rooskleurig beeld schetst, vooral als het gaat om solidariteit onder de dorpingen en de effectiviteit van microkredieten. Kleine beetjes geld geven is geen probaat middel tegen chronische armoede. Ook is hij sceptisch over ontwikkelingshulp. Maar wat zou Bulte zelf doen met een zak geld die hij vrij mocht besteden? "Ik zou investeren in landbouw, op het platteland is de meeste kans voor verbetering."

Festival deBeschaving

Interactieve experimenten, minicolleges door top-wetenschappers en optredens van bekende artiesten en opiniemakers. Ontdek het op 2 juli en laat je verrassen!

SNEAK PREVIEW NAJAAR

Aftellen geblazen

Wordt Nederland veiliger van zwaarbewapende politie op stations?

Verzikt porno seks in de slaapkamer?

Bungeejumpen of de Everest beklimmen: waarom zoeken we gevaar op?

Bedreigt populisme de democratie?

Vechten voor vrede: wanneer pak je de wapens op?

Zal tijdreizen voor altijd science-fiction blijven?

Is de speurtocht naar de Big Bang miljarden euro's waard?

Is geloven goed voor je gezondheid?

en meer!

houd de website in de gaten...

Studium Generale

Dit is een uitgave van Studium Generale Universiteit Utrecht

Redactie

Erwin Maas, Marloes ten Kate en team SG

Site: www.sg.uu.nl

Twitter: [@SG_UU](https://twitter.com/SG_UU)

Facebook: [studiumgenerale.uu](https://www.facebook.com/studiumgenerale.uu)

Instagram: [studiumgeneraleuu](https://www.instagram.com/studiumgeneraleuu)

E-mail: info@sg.uu.nl

Nr. 8 voorjaar 2016